

УДК 35

П. В. ВОРОНА

ОСОБЛИВОСТІ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ ІЗРАЇЛЮ ТА ЇЇ КЛАСИФІКАЦІЯ

Досліджено особливості партійної системи Ізраїлю як приклад відкритої демократії в ізраїльському суспільстві, що може бути використаний для проведення політичної реформи в Україні.

In the article investigated the feature of the party system of Israel, as an example of the opened democracy in the Israel company which can be used for the leadthrough of political reform in Ukraine.

Ключові слова: національний політичний рух, сіоністський рух, місцеве самоврядування, місцева демократія, алії, відкриті вибори.

Для проведення в Україні державної політики, спрямованої на захист інтересів людини, необхідним є подальше закріплення і розвиток демократичних основ державності, яка у своєму розвитку була б зорієнтована на впровадження та реалізацію кращих моделей світової демократії і, водночас, відповідала б історичним державно-правовим і національно-культурним традиціям українського народу. Провідна роль у розвитку демократичних основ держави належить політичним партіям. За словами О. Реннея, “політичні партії створили демократію”, і “сучасна демократія не уявляється інакше, як у партійному вигляді” [8].

Однією з головних нині проблем українського партійного будівництва та парламентаризму є відсутність прагнення до об’єднання різних політичних сил у справі побудови української держави. Причин цьому багато: як соціально-політичних (різні ідеологічні підходи до її побудови і навіть невизнання права на її існування), так і особистісних, що пов’язані з амбіціями лідерів провідних політичних сил, адже партії в Україні часто носять титульний, а не ідеологічний характер. Титулом є харизматична особистість, що очолює політичну партію чи блок. У країні занадто довго тривають дискусії про національну ідею, про стратегію будівництва заможної країни та демократичного суспільства, але політики увійшовши до парламенту у своїй більшості залишаються “партійними гвинтиками” у кращому випадку партійцями у політиці, а не державними людьми. Верховна Рада України є свого роду відзеркаленням стану суспільства з усіма його недоліками. Її робота впливає певним чином на політизацію органів місцевого самоврядування, обраних на пропорційній основі, і заважає вирішувати соціально-економічні питання розвитку територіальних громад. Тому парламентський досвід і досвід партійного будівництва Ізраїлю цікавий з декількох причин:

– як досвід державного будівництва країни, що майже через 2 тис. років відновила свою державність і змогла побудувати демократичне суспільство в симбіозі з

фундаментальними релігійними цінностями, що свого роду є оберегами давньої культури;

– як політичний національний рух, що об'єднав єврейські общини у всьому світі і зумів реалізувати свою головну мету – побудову єврейської держави, а нині буде демократичне і заможне суспільство;

– як приклад уміння різновекторних політичних сил знаходити компроміс в ім'я подолання суспільних кризових явищ, що свідчить про зрілість свідомість національної еліти, котра теж утворювалась з вихідців з різних країн і континентів, у т.ч. і колишнього СРСР;

– як досвід роботи кнесету країни, який з початку своєї роботи формується за пропорційною виборчою системою. Партії постійно модифікуються, коаліції створюються і руйнуються, дострокові вибори парламенту і утворення нового уряду є звичною для країни демократичною процедурою.

Намагаючись шукати свої шляхи політичного і суспільно-економічного розвитку, не враховується зарубіжний і український досвід. Їх використання в поєднанні з націокультурними особливостями своєї країни вже давно могли б принести позитивні зміни в розвитку системи публічної влади української держави.

Відповідно до ізраїльського законодавства (Закон про партії) “Партія – це об'єднання, спільнота людей, що мають намір законним шляхом досягти політичних або соціальних цілей і отримати представництво у Кнесеті” [6, с. 7].

Першим у світі документом, що надав партіям законодавчу легітимізацію, стала західнонімецька конституція, прийнята 1949 р. “В оформленні політичної волі народу беруть участь партії. Вони створюються безперешкодно; їх внутрішня організація повинна базуватися на демократичних принципах; на них покладається обов'язок давати звіт про джерела фінансування, затратах і майно” [6, с. 17–18]. Надалі багато держав узяли досвід західної Німеччини за приклад і закріпили статус партій у країні законодавчим шляхом. Нині в багатьох країнах практикується державне фінансування партій, визнаючи тим самим роль партій як частини механізму демократії. У єврейській державі перший законодавчий акт про партії з'явився через 20 років після її заснування – в законі про фінансування партій (1973 р.), а в 1992 р. статус партій було закріплено в Законі про партії. У ньому обумовлено умови існування легальної партії і її обов'язки: зареєструватися в “Реєстрі партій”, сформувати демократичним шляхом свої центральні органи, прийняти статут, обов'язків для всіх членів партії і регулярно звітуватися перед Державним контролером про ведення внутріпартійних справ, особливо фінансових. Закон наголошує на тому, що “в кожній партії повинна існувати контрольна інстанція; крім того, до нього включено правила фінансування партійних праймерізів (внутрішніх виборів), заборона партії займатися комерційною та іншою економічною діяльністю.

На думку Г. Сарторі, основна функція партії полягає у “вираженні вимог тих, ким керують, передача і виконання цих вимог”, тобто комунікативна функція в системі “народ – влада” [8, с. 19].

У демократичних країнах, для яких характерна багатопартійність до класифікації партій, існує кілька підходів:

1. Соціологічний – виводить на перше місце класи та соціальні групи, що стоять за партією. Відповідно до нього, всі партії можна умовно розділити на дві групи: партії, що представляють класи (робітники, селяни, середній клас, крупні власники) та сектори економіки чи регіони (аграрний, столичний); та партії, що представляють і опираються на етнічні, національні, мовні, релігійні групи.

2. Ідеологічний підхід виділяє такі позиції: “праві” і “ліві”, соціалістичні і капіталістичні, демократичні і антидемократичні, консервативні, реформістські і революційні, монархічні і республіканські, ліберальні і націоналістські, релігійні і світські тощо.

3. М. Дюверже запропонував ділити партії на масові і кадрові. Перші – це, як правило, ідеологічні за характером і за масштабами діяльності інтеграційні. Другі, наприклад, США: ліберальні, консервативні тощо) не мають широкої бази, ними керують невеликі групи авторитетних політиків і функціонерів, діють вони періодично найчастіше в період виборів.

4. Виділяючи фактор близькості до влади, Г. Сарторі пропонує виділяти партії просистемні (правлячі і опозиційні), антисистемні (виступають проти існування держави), полусистемні (виступають за радикальну зміну конституційного устрою, але не проти держави).

5. За кадровою ознакою виділяють: харизматичні (вся влада в руках сильного лідера) та апаратні (влада в руках партійної бюрократії).

6. За часом існування та стабільністю і спадковістю виділяють: партії історичні (стабільні, існують довгий час) та кон’юнктурні (виникають і зникають залежно від політичних обставин) [8, с. 20–24].

Діючі в одній країні партії утворюють єдину партійну систему; її вид залежить від того, яке місце займають партії в державі і які складаються відносини між ними. Взявши до уваги кількість партій, відстань між ними на політичній карті, напругу політичної боротьби між ними, шанси на зміну влади, а також зв’язок між партійно-політичною системою та характером партій і соціальним поділом, можна виділити декілька типів цієї системи.

Для того щоб проаналізувати партійно-політичну систему, до неї необхідно включити всі релевантні партії. Релевантність (від англ. relevant – актуальна відповідність, близьке за значенням – адекватність) залежить від парламентського представництва партії, що відображає її коаліційний потенціал або можливість здійснювати вплив на формування уряду. При вирішенні питання про релевантність партії береться до уваги перш за все її місце в політичному спектрі: іноді доволі “скромна” партія має таке реальне чи потенційне значення для утворення коаліції, що не можна порівняти з величиною її парламентської фракції чи електоральною підтримкою. Така ситуація досить часто виникає в Ізраїлі, коли формуються коаліції, в складі яких є невеликі партії, що ледь подолали виборчий бар’єр. Представництво в Кнесеті – пропорційне: список (партійний чи індивідуальний) отримує кількість місць у парламенті пропорційно кількості голосів, відданих за нього на виборах (уся країна складає єдиний виборчий округ). Список, що отримав менше 2 % голосів виборців, залишається без парламентського представництва.

Партії, недопущені до виборів чи оголошені поза законом, теж можуть впливати на виборчу кампанію, бути релевантними, бо будуть активно налаштовувати

виборця або не йти на вибори, або підтримати певні політичні сили.

Використовуючи як критерій чисельність партій у країні, можна всі партійно-політичні системи розділяти на безпартійні, однопартійні, двопартійні, помірно і ультра багатопартійні.

В Ізраїлі політичні партії мають великий вплив, можливо, більший ніж у багатьох інших демократичних країнах. Адже ціна перемоги на виборах – вплив і влада. Представник партії вважає себе воїном, що бере участь у боротьбі між добром і злом. Змагаючись за владу для своєї партії і задля блага для себе, він бореться і за те, щоб завадити “злу” відсвяткувати перемогу. Звідси – відсутність схильності до компромісів, що характерна для єврейських партій, бо будь-який компроміс ставить під загрозу партійні принципи, що є розпізнавальною ознакою для виборців [1, с. 114].

Населення країни має велику політичну заангажованість – у результаті виявляється, “що школи, театри, спортивні клуби, молодіжні рухи, виробничі та споживчі кооперативи, будівельні фірми, програми страхування знаходяться під егідою тієї чи іншої партії, слугують її членам і прихильникам та виступають як провідники партійного курсу, поширюють їх ідеї серед тих, хто користується їх послугами. Був час, коли навіть біржі праці працювали під опікою однієї з партій” [6, с. 41].

Посилення ізраїльських партій, обумовлене їх діяльністю в соціальній сфері, є в ізраїльському суспільстві досить вагомим фактором. Люди передплачують щоденну партійну пресу, лікуються в лікарні, що перебуває під партійною опікою, проводять вечори в партійному клубі, грають у спортивній команді, що належить до партійної ліги, купують книги, які друкує партійне видавництво, мешкають у селі, населеному прихильниками однієї з партій, і їм вона допомагає вирішувати існуючі проблеми. Система стає ще міцнішою, коли діти навчаються у школі, що перебуває під партійним впливом, де діють молодіжні партійні структури. Неважко зрозуміти, наскільки широкі перспективи отримують партійці у забезпеченні достойної роботи, коли стають активістами партій. Практика активної підтримки партійного активу поширена в Ізраїлі” [1, с. 122]. З приходом до влади в Ізраїлі харизматичних лідерів значимість партій зменшувалась, сьогодні вони стають більше репрезентаційними (прагматичними). Це пов’язано і з тим, що в багатьох з них ідеологія відходить на другий план. Нині основні, крупні виборчі блоки часто не носять назв, пов’язаних з ідеологією (“Альянс”, “Згуртованість” тощо). Намагаючись залучитися широкою підтримкою в суспільстві, стати найбільш привабливими для середнього класу, вони стають партіями “чого бажаєте”, про що свідчать і їх виборчі лозунги: “Єдина адреса оновлення і змін” (Маарах, 1977); “Є лише одна сила, що в змозі все змінити” (Лікуд, 1977), “Згуртовані на вірнім шляху” (Лікуд, 1981), “На цей раз уряд – без дураків” (Маарах, 1988), “Зможе лише Лікуд” (1988) [6, с.427].

Тепер перейдемо до питання класифікації ізраїльських партій. На думку Е. Гутмана в ізраїльському суспільстві з політичної точки зору можна виділити шість основних переділів: “праві” протистоять “лівим” (у соціально-економічній сфері); “яструби” “голубам”, віруючі – невіруючим; євреї – арабам; сефарди – ашкеназам; сіоністи – не сіоністам, в останні роки додалось: репатріанти – корінним мешканцям [4]. Розглянемо докладніше цю класифікацію.

1. “Ліві” і “праві” партії в Ізраїлі сьогодні ідеологічно відрізнити важко. В ідейному плані “лівими” називають партії, які свій ідеал вбачають у суспільній рівності і

виступають за широкі соціальні програми, прогресивне оподаткування, розвинутий суспільний сектор і активне втручання держави в соціально-економічне життя. “Ліви” виступають за нове, справедливе суспільство, а “праві” – за “нормальний” хід речей, мають сумніви щодо корінної соціальної перебудови і виховання “нової людини”. На практиці “ліви” вбачають свої ідеологічні втілення в роботі кібуців і мошавів (кооперативних колективних агрогосподарств), намаганні відстояти командні позиції профспілок в економіці і в державі в цілому. “Праві” навпаки виступають за приватне підприємництво і конкуренцію, не сприймають ідеал суспільної рівності, не виступаючи проти боротьби з бідністю, не підтримують курс на ліквідацію розриву між бідними і заможними та забезпечення загального добробуту; борються з впливом профспілок (Гістадрут), намагаються зменшити вплив кібуців та мошавів. Лівій рух у державницький період (з 1948 р.) розпочала “Робітничка партія Ерец-Ізраїль” (Мапай), нині продовжують “Авода” (соціалістична Партія Праці), Мерец (Соціал-демократична партія Ізраїля) і комуністи. Правий рух розпочали Херут і Загальні сіоністи, що об’єдналися потім у блок Гахал. Нині з блоку правих Лікуд відкололася фракція “Національна відповідальність”, перетворившись на партію “Кадіма”.

2. Класифікація партій за поділом “яструби” – “голуби” пов’язано з зовнішньополітичною діяльністю. “Яструби” сповідують жорстоку позицію “активізму” непоступливості, а часто і відплати, а “голуби” більше схильні до компромісу, вимагають не захоплюватись військовими діями, пропонують мирні ініціативи. Нині водорозділом у цій класифікації є ставлення до питання анексії контрольованих територій, неподільності Палестинських земель. Як правило, “яструбами” є праві та релігійні партії, а “голубами” – представники лівої ідеології.

3. Усі партії Ізраїлю є релігійними або нерелігійними. Підтримують віруючих в основному “праві” партії, а “ліви” здебільшого ні. Але є і релігійні партії – у Кнесеті XVII-го скликання представлена Яадут а-Тора (“Об’єднаний іудаїзм Тори) ШАС (Сефарди, що сповідують закони Тори), Меймад (Поміркована релігійна партія).

4. Усі діючі в країні партії є або єврейськими, або арабськими, або змішаними. У Кнесет першого скликання було обрано двох арабів. Нині в парламенті представлені: Арабська партія БАЛАД (Національно-демократичний союз), РААМ-ТААЛ (Арабський об’єднаний список і Арабський рух за оновлення) – усього сім депутатів.

5. Серед виборців Ізраїлю досить важливими є питання общинної приналежності. До *ашкеназів* відносяться нащадки всіх європейських євреїв, крім вихідців з Іспанії, південної Франції і (частково) Італії. Історично основною розмовною мовою ашкеназських євреїв є ідиш, але зараз більшість користується мовою країн проживання. Ашкенази, як правило, підтримують “ліві” релігійні партії. Нащадки євреїв, вигнаних в 1490-х рр. з Піренейського півострова або тих, що самі його залишили в XVI – XVIII ст., називають сефардами. Сьогодні сефардами нерідко називають (особливо в державі Ізраїль) всіх євреїв неашкеназського походження, вони голосують за консерваторів та представників партії ШАС (сефарди, що дотримуються законів Тори).

У 1980-х – на початку 1990-х рр. багато ізраїльських політиків, учених, пересічних громадян виступали з вимогами зміни політичної системи. Широке невдоволення визивало непропорційно великий вплив малих політичних партій, їх намагання

добиватися задоволення перш за все інтересів невеликих груп виборців, яких вони представляють, у т.ч. ультрарелігійних. Тому в 1996 р. прохідний виборчий бар'єр було підвищено з 1 до 1,5 %, а з 2003 р. уже діє двовідсотковий бар'єр як для ізраїльського парламенту, так і для органів місцевого самоврядування, де муніципалітети і місцеві ради теж обираються за пропорційною партійною системою.

Для Ізраїлю є звичним політичним явищем дострокові вибори, вони були проведені у 1951, 1961, 1981, 1984, 1992, 1996, 1999, 2006 рр. Вибори в Кнесет XVI скликання були перенесені по ініціативі прем'єр-міністра. Кнесет також може приймати рішення абсолютною більшістю про продовження роботи на термін більше чотирьох років. Вибори до Кнесету VIII скликання були перенесені через війну. Але в кожному випадку затримки чи дострокових виборів Кнесет працював чотирирічний термін з дати виборів, як це визначено законом [5].

Історія Ізраїлю нараховує п'ять урядів національної єдності: перший – 1967 – 1970 рр., другий – 1984 – 1988 рр., третій – 1988 – 1990 рр. (травень), у четвертий раз уряд національної єдності було сформовано вже через 11 років у лютому 2001 р. А. Шароном. Він проіснував лише рік і дев'ять місяців, після цього внутріпартійні роздуми привели до рішення голови партії Авода Б. Бен-Елієзера вийти з уряду. Головна причина його створення – прийняття серйозних рішень у сфері національної безпеки. П'ятий уряд національної єдності А. Шарон очолив у 2005 р., і він включав в себе представників партій “Лікуд”, “Авода” і “Єврейство Тори”.

Причиною створення першого такого уряду була війна 1967 р. За 38 місяців врядування воно змогло укріпити позиції “лівої” Мапай і вивела лідера Херуга на позиції міністра. Але найважливішим завданням цього уряду стала консолідація сил для перемоги у війні 1967 р.

Другий уряд національної єдності з'явився в умовах патової ситуації, що не дозволяла жодному з політичних суперників самостійно сформувати вищий орган управління країною. Вимушений характер цього уряду передбачила взаємна недовіра двох головних політичних блоків і загроза диктату малих партій, перш за все релігійних. Цим декларувалися принципи діяльності уряду: обидві правлячі сили мали право вето по основних рішеннях, стримуючим механізмом став принцип ротації влади, що сприяло попередженню розколу в уряді. Уряд справився з питаннями подолання економічної кризи та виведення єврейських військ з Лівану, що дозволило розрядити тяжку внутрішньополітичну атмосферу тих років.

Третій уряд утворився результатом виборів 1988 р. “Ліва” Маарах і “правий” Лікуд отримали майже рівну кількість мандатів – відповідно 39 і 40. Приблизна рівновага сил виявилась між ультраправими і найбільш поміркованими партіями. Характерною рисою “третього широкого уряду” стала відсутність єдності за найважливішими питаннями державної політики. Постійно зростали суперечки між “правим” Херутом і “лівими”. У 1990 р. уряд єдності отримав вотум недовіри [3, с. 373–375].

За результатами виборів, до Кнесету XVII скликання, що відбулися 28 березня 2006 р., до парламенту увійшло 12 із 31 партій, що були зареєстровані виборчою комісією (при населенні країни 7,2 млн чол., з них 75 % євреї). Ці вибори виявили тенденцію падіння популярності великих і “старих” партій, а малі далі продовжують зберігати свій вплив. Вони показали певне розчарування і пасивність виборців –

взяла участь у голосуванні найменша кількість громадян за всю історію країни – 62,3 %. Значно нижче був відсоток голосуючих в арабському секторі. Кількість мандатів, отриманих партіями і блоками – порівняно з Кнесетом 16-го скликання (в кінці його повноважень) така [5]:

1. “Кадіма” – 29 (+15) (частина “Лікуду”, як фракція “Національна відповідальність”);
2. “Авода” – Меймад – 19 (-2) (соціалістична Партія Праці та поміркована релігійна партія);
3. ШАС – 12 (+2) (Сефарди, що дотримуються законів Тори);
4. “Наш дом – Израїль” – 11 (+8) (нові репатріанти і старожили із РФ і СНД);
5. “Лікуд” – 12 (-15) (Блок правих);
6. Мафдал-“Іхуд Леумі” – 9 (0) (Об’єднання “Національна єдність”);
7. Гіль – 7 (+7) (Партія пенсіонерів);
8. “Ядут а-Тора” – 6 (+4) (Об’єднаний іудаїзм Тори);
9. МЕРЕЦ-ЯХАД – 5 (-1) (Соціал-демократична партія Ізраїля – Демократичний вибір);
10. РААМ-ТААЛ – 4 (+1) (Арабський об’єднаний список і Арабський рух за оновлення);

11. ХАДАШ – 3 (+1) (Демократичний фронт за мир і рівність);

12. Арабська партія БАЛАД – 3 (0) (Національно-демократичний союз). Більшість у Кнесеті XVII-го скликання отримали “праві” партії, але утворена коаліція не збереглася, і рішенням Президента Ізраїлю Ш. Переса від 27 жовтня 2008 р. парламент було розпущено, а дострокові вибори відбудуться 10 лютого 2009 р. Відповідно до ізраїльського законодавства, вибори повинні відбутися через 111 днів після оголошення про припинення роботи уряду – якщо депутати не призначать іншу дату їх проведення шляхом прийняття закону про розпуск парламенту. Причиною цих подій стала неспроможність правлячих партій сформувати новий уряд у рамках нинішнього складу парламенту, не погодилися на співпрацю “секторальні” партії (що відображають інтереси певних груп, секторів суспільства) – релігійні ШАС, Об’єднаний іудаїзм Тори та партія пенсіонерів Гіль. Такі ж політичні сили нині мають найбільший вплив на формування органів і місцевого самоврядування, але він іноді носить регіональний і етнічно-релігійний характер [7].

Досвід партійного будівництва Ізраїлю вказує на те, що позачергове використання демократичної процедури формування гілок влади – виборів – лише сприяє укріпленню демократичних засад розвитку державності, формуванню національного самоусвідомлення та є ефективним механізмом подолання кризових явищ як в економіці, так і в політичній сфері. Політичні партії країни перебувають у постійній динаміці. Утворення урядів національної єдності є ефективним механізмом єднання національної еліти для вирішення важливих питань суспільного життя країни, що потребує вивчення і використання для українського політичного життя. І головне – важливість розв’язання кризових проблем заступає політичну конкуренцію та ідеологічну різність партій. Чи не є це уроками для молодого Української держави?

Зарубіжний досвід політичних партій та національних еліт у подоланні кризових явищ в економіці та політичному житті потребує детальнішого вивчення для можливого використання у вітчизняній практиці державного будівництва в Україні.

Література:

1. *Акцин Б.* Роль партий в израильском демократическом обществе / Б. Акцин // В кн. “Социальная структура Израиля” ; ред. Ш. Н. Айзенштадт, Х. Адлер, Р. Бар-Йосеф, Р. Кагана. – Иерусалим, 1969. – С. 112–140.
2. *Вебер М.* Политика как призвание и профессия / М. Вебер // Избранные произведения : пер. с нем. ; сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова ; предисл. П. П. Гайдено. – М. : Прогресс, 1990. – 756 с.
3. Государство Израиль. – М. : Институт востоковедения РАН, 2005. – 560 с.
4. *Гутман Е.* Партии и лагеря, стабильность и перемены / Е. Гутман. – В кн. “Политическая система Израиля” ; ред. М. Лисак, Е. Гутман. – Тель-Авив, 1977. – С. 122–170.
5. Електронна єврейська енциклопедія. Держава Ізраїль. Державний устрій. – Режим доступу : <http://www.eleven.co>.
6. *Нойбергер Б.* Политические партии в Израиле / Б. Нойбергер. – Тель-Авив : Изд-во Открытого университета. – 1998. – Ч. 7-8. – 480 с. – (Серия: Власть и политика в государстве Израиль. Социально-политическая динамика).
7. Президент Израиля объявил о проведении досрочных выборов. По материалам: NEWSru.com. – Режим доступа : <http://korrespondent.net/world>.
8. *Sartori G.* Parties and Party System. – A Framework for Analysis. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.

Надійшла до редколегії 16.09.2009 р.